

"Syriërs zijn te 'sophisticated' om zich achter c

Een interview met Nikolaos van Dam

Nikolaos (roepnaam Koos) van Dam is arabist en politicoloog, maar vooral diplomaat. De afgelopen vijftien jaar bekleedde hij diverse diplomatieke posten in de Arabische wereld. De laatste vijf jaar was hij ambassadeur in Cairo. Tijdens de Golfoorlog zat hij in Bagdad. Nu verlaat Van Dam de Arabische wereld. Hij wordt ambassadeur in Turkije. In wetenschappelijke kring is Van Dam geen onbekende. Zijn studie naar de dominante rol van de alawitische minderheid in Syrië staat te boek als een klassieker.

door Jurgen Maas en Stefanie Verlage

Het is 1964 als Van Dam voor het eerst kennis maakt met de Arabische wereld. Aan de Turks-Syrische grens, waar hij de nacht slapend op een bankje had doorgebracht, verliest hij zijn portemonnee. De volgende ochtend brengt de vinder hem naar de verbaasde Hollandse jongen terug. Deze prettige kennismaking heeft er mede voor gezorgd dat Syrië zijn geliefde is geworden.

Vorig jaar november nodigde Van Dam zichzelf uit voor een bezoek aan Syrië. Niet via de achterdeur, maar de voordeur, zoals hij zegt. Hij bezocht de critici van zijn boek *The Struggle for Power in Syria*. De reacties waren voorspelbaar. Nog steeds ontkent het Syrische regime dat haar gezag op sektarische, tribale en regionale loyaliteiten is gebaseerd. Het argument: er is slechts sprake van klassenstrijd. Van Dam: "Toch is er veel veranderd. Er is nu meer openheid. Ik kan over mijn boek in Syrië openlijk discussiëren. Begin jaren tachtig, toen een Engelse bewerking van zijn proefschrift uit 1977 werd uitgebracht, was dat ondenkbaar.

Toen Van Dam in 1995 in Cairo een Arabische editie publiceerde, verschenen er kritische reacties in de pro-Syrische pers in Libanon. "De reacties waren zeer negatief. Niet vreemd natuurlijk, omdat het boek ook toen in Syrië was verboden. Toch werd het besproken. Zo was er een Syrische journalist die

schreef dat 'iemand die erover praat of schrijft, probeert de maatschappij te verdelen'. Zo'n reactie is het oude, bekende verhaal. Ik geef aan het begin van mijn boek een overzicht van minderheden en talen die in Syrië worden gesproken. En deze man ontkende dat er in Syrië Koerdisch wordt gesproken, terwijl hij zelf uit Noord-Syrië afkomstig was, waar de meeste Koerden wonen. Wat die journalist dus in feite deed, was mensen aanmoedigen om mijn boek te gaan lezen.

"Ik kreeg in de Libanese pers de gelegenheid op de kritiek te reageren. De titel van een van mijn artikelen luidde: 'Hoe kun je een boek recenseren dat verboden is?' De betreffende redactie, die zeer kundig was in het verzinnen van aandacht trekkende koppen, voor een ander artikel: 'Dank voor het propageren van mijn boek'.

"In november heb ik gezegd: 'Lees de memoires van jullie eigen minister van Defensie, Moestafa Tlass eens. Hij gaat in op de zaken die ik ook heb behandeld. In zijn boek vind je gedetailleerde verslagen van interne partijbijeenkomsten. Toen ik in Syrië in 1970 voor mijn onderzoek over dit soort partijbijeenkomsten stelde, kreeg ik geen antwoorden. Tlass geeft die antwoorden nu wel. Hoe het kan dat hij zich kan permitteren om erover te schrijven? Er is natuurlijk een ruime tijd verstreken sinds de strijd in het voordeel van Hafez al-Asad is beslecht. Geleidelijk is er een situatie ontstaan, waarin sommigen in de geprivilegeerde positie verkeren dat ze tot in de details kunnen publiceren over interne machtsverhoudingen.

"Ondanks zijn eenzijdige voorstelling van zaken verschaft Tlass in zijn memoires veel waardevolle informatie over de interne politieke strijd. Er verschijnen niet veel memoires over de nieuwste geschiedenis van Syrië. Een aantal Syriërs dat ze in het verleden graag wilde schrijven, of zelfs schreef, betaalde er een hoge prijs voor. Oud-generaal Mohammed Omran werd vermoord, en Khalil Barayz, een oud-inlichtingenofficier, die twee boeken heeft gepubliceerd over de val van de Golan, werd in 1971 in Libanon ontvoerd en vervolgens veroordeeld tot vijftien jaar gevangenisstraf. Hij moet nog steeds worden vrijgelaten."

In dit soort omstandigheden was het dan ook niet eenvoudig om de door Van Dam in het Arabisch geschreven versie uitgegeven te krijgen. Veel Arabische uitgeverij hebben een filiaal in Libanon. Zij durfden het niet aan, uit vrees voor represailles. "Wat hadden de represailles kunnen zijn? Iemand wordt uitgenodigd voor een 'gesprek' in Damascus en weet niet wanneer het gesprek zal zijn afgelopen..."

Dat Van Dam niet meteen een uitgever in Egypte

islamistische ideologie te scharen"

zonder filiaal in Libanon heeft gezocht, noemt hij een inschattingsfout. "Ik was in eerste instantie niet zo doordrongen van de enorme politieke gevoeligheden. Minderheden blijkt nog steeds een heikel onderwerp. Ik had het moeten weten, want het kostte de Egyptenaar Saad Eddin Ibrahim zes jaar om voor zijn boek over minderheden een uitgever te vinden."

De Egyptische uitgeverij Madbouli was tenslotte binnen tien minuten bereid om Van Dams boek uit te geven. Niet zonder succes. Na enkele maanden was het uitverkocht. Ook al omdat veel Syriërs en Libanezen koffers vol exemplaren uit Cairo meenamen, om erin te lezen hoe het Syrische regime door alawieten wordt gedomineerd.

Maar Van Dam is van mening dat juist de oppositie in belangrijke mate het alawitische karakter van het regime mede heeft helpen bevorderen. Met name de Moslimbroederschap heeft in de jaren zeventig geen kans voorbij laten gaan om het conflict te confessionaliseren. Volgens Hans Günter Lobmeyer in *Opposition und Widerstand in Syrien* zou de Syrische bevolking tijdens het verzet van de Moslimbroederschap, dat in 1982 in Hama haar hoogtepunt bereikte, nog maar één keuze hebben gehad: islamisme of Asad. Als kleine kwaad zou ze voor Asad hebben gekozen. Van Dam: Het regime heeft die keuze afgedwongen door keihard militair op te treden. Hama was de climax van een aanhoudende confrontatie tussen met name de *moejahedien* en de alawieten waartegen ze gewapende moordacties ondernamen, ongeacht of de alawitische slachtoffers het regime nu wel of niet steunden. Er was sprake van een pure machtsstrijd en de verwerping van een door alawieten gedomineerd regime. De Moslimbroederschap beschouwt het 'alawitische regime' als kettens.

De seculiere oppositie-partijen waren al rond 1966 monddood gemaakt. De islamisten waren de enigen die nog Syriërs konden mobiliseren, aldus Van Dam. "De Moslimbroederschap had veel 'aanhangers'. Maar meer omdat ze tegen het regime waren gekant, dan omdat ze de Moslimbroederschap daadwerkelijk zouden steunen. Ik denk dat de Syrische bevolking te *sophisticated* is om zich achter hun islamistische ideologie te scharen," zegt Van Dam op serieuze toon.

Evenals de seculiere oppositie in het buitenland, is ook de rol van de Moslimbroederschap al lang uitgespeeld. "Ik wil niet oneerbiedig spreken over de Syrische oppositie in bijvoorbeeld Frankrijk, maar ze stelt niks voor. Nooit hebben ze iets kunnen uitrusten. En de Moslimbroederschap in Syrië is ook volledig weggedrukt. Een aantal leiders is nu weer in de openbaarheid getreden. Ze mogen wat roepen. Maar

Foto: ministerie van Buitenlandse Zaken

Nikolaos van Dam

roepen ze wat tegen het Syrische regime, dan worden ze onmiddellijk opgepakt. Ze zijn totaal murw geslagen, en kunnen zich bijvoorbeeld niet uitspreken tegen de Syrische koers in het vredesproces, waardoor ze als het ware worden 'gecompromitteerd'. Dat ze weer vrij zijn gelaten, is er het resultaat van dat Asad daar vorig jaar bij de viering van zijn 25-jarige heerschappij een mooie gelegenheid in zag om goed sier te maken."

Van Dam gelooft ook niet dat de islam de laatste jaren is opgekomen als een instrument van politieke mobilisatie. Enigszins verbaasd zegt hij: "Of ik dat zie, hoe dan?" Als we hem wijzen op het feit dat in Syrië steeds meer vrouwen gesluierd over straat

lopen, zegt van Dam: "Ik zie dat absoluut niet. Sluiers. Ik hoor al zo'n vijftig jaar dat steeds meer vrouwen in Egypte sluiers dragen. Als dat waar is, zou nu iedereen gesluierd rondlopen. Wat je in Syrië wel ziet, is een bepaalde vorm van islamisering binnen het regime. In de beginperiode van de *Ba'ath* was het belangrijk om je af te zetten tegen religie. Je moest seculier zijn. Nu is men daar enigszins op teruggekomen, gaat men meer over tot de orde van de dag. Het is nu veel meer geaccepteerd om traditionalistisch religieus te zijn."

Het belang van de *Ba'ath*-ideologie is afgenomen. Daar is de persoonscultus van Asad voor in de plaats getreden. "Binnen de partij is de *Ba'ath*-ideologie minder prominent geworden. Asad heeft alle macht. Het *Ba'ath*-partijapparaat heeft vrijwel niets meer te betekenen. Het is de president die alles bepaalt. In de tijd van zijn voorganger Salah Jadid had het apparaat ook nog iets te zeggen. Nu is Syrië een presidentieel systeem. Dus de *Ba'ath* is als partij, als afzonderlijk machtsinstrument, geheel afhankelijk van de betekenis die al-Asad er aan wil geven. Neem bijvoorbeeld partijverkiezingen. Die zouden om de vijf jaar moeten plaatsvinden. Partijverkiezingen zijn sinds 1985 echter niet meer gehouden. De partij is slechts een aanhangsel van de president.

"Vroeger zag je niet zoveel portretten van de president. Nu hangen ze overal: De spreuk luidt dan ook: 'Asad, onze leider voor eeuwig.' Eerst was het: 'Ik doe de president een plezier en hang zijn foto op, dan wilde een ander dat ook.' Nu is het: 'je hebt geen portret van de president opgehangen, steun je hem eigenlijk wel?'

"Het alawitische karakter van het regime is alleen maar sterker geprofileerd"

"Ik schrijf in mijn boek dat er al dertig biografieën over Asad zijn gepubliceerd. Inmiddels kan ik dat getal weer bijstellen tot zestig of misschien wel zeventig. En als ik het aantal brochures erbij reken, kom ik wel op honderd uit. Ook dat is een duidelijk teken van de persoonsverheerlijking."

Ondanks, of misschien wel dankzij de verpersoonlijking van het regime is de legitimiteit van de staat Syrië nooit in het geding gekomen. Er heeft zich een sterk Syrisch bewustzijn ontwikkeld. Van Dam: "Dertig jaar geleden was je alawiet en Arabier met daartussenin een zwakkere Syrische identiteit. Nu ben je net zo goed Syriër. Dat is tegenwoordig een veel meer geaccepteerde categorie, hoewel de Syriërs zichzelf ook nog steeds als druus, soenniet of alawiet beschouwen. Dat komt mede omdat het regime zo sterk alawitisch is. Ik betwijfel of de dominantie van de alawieten nog sterker kan worden.

"Binnenskamers kan er gemakkelijker over de sektarische verhoudingen worden gepraat. Maar er openlijk over spreken is nog steeds taboe. En als ik afga op wat ik heb kunnen aantonen, met betrekking tot wie op welke sleutelpositie zit, dan moet ik zeggen dat

het alawitische karakter van het regime alleen maar sterker is geprofileerd. Bovendien zijn prominente alawieten in het machtsapparaat in vijftig jaar tijd nooit vervangen door niet-alawieten. Andersom zijn soennieten echter wel vervangen door alawieten. Het gaat dan om aanwijsbare sleutelfuncties die echt de scharnieren van het regime zijn."

Van Dams bevindingen zijn bij het regime natuurlijk niet onbekend. Maar wel zullen ze in Damascus misschien hebben opgekeken bij de verschijning van de vorig jaar bewerkte versie van *The Struggle for Power in Syria*, waarin Van Dam in een van de vier nieuwe hoofdstukken ingaat op de vraag hoe de machtsstrijd zal verlopen als Asad van het politieke toneel is verdwenen. Een niet zo populair onderwerp bij de Syrische machthebbers.

Volker Perthes concludeert in *The Political Economy of Syria under Asad* dat de bestaande instituties, de partij, de bureaucratie en het leger, de situatie van een verhoudingsgewijs rustige opvolging denkbaar maken, alsook de creatie van een minder gepersonifieerd regime waarin burgers meer ruimte hebben om in het politieke leven te participeren. Voor Van Dam klinkt dat erg onwaarschijnlijk. Dit zogenaamde Zuid-amerikaanse scenario waarin op de vertrekkende generaal de democratie volgt, houdt Van Dam voor onmogelijk. "Daarvoor is de rancune tegenover de alawieten te groot. Bovendien zouden burgers in dit scenario van Volker Perthes regeren met op de achtergrond de militairen. Dat is ondenkbaar. Die burgers worden door de militairen niet geaccepteerd, en andersom ook niet.

"De staatsinstellingen bestaan weliswaar heel lang, maar ze zijn geheel afhankelijk van Asad. De these van Patrick Seale heeft misschien wel daarom een geheel andere inhoud dan die van Perthes. Seale verwacht wat hij het 'tentstokscenario' noemt. Asad beslist alles, als hij wegvalt, stort alles in elkaar."

Maar een 'bloedbad-scenario' met een 'bijltjesdag' tegen de alawitische gemeenschap als geheel, is voor Van Dam ook niet waarschijnlijk. Daarvoor ziet een te groot deel van de Syrische bevolking wel in dat ook veel alawieten worden onderdrukt, een volgens hem niet onbelangrijk gegeven. Wat dan overblijft, is het scenario waarin alawieten van een jongere generatie zonder al teveel bloedvergieten de macht zullen overnemen. Dit is, aldus Van Dam, het meest voor de hand liggende scenario."

Voorlopig is de macht in Syrië slechts in handen van een klein deel van de alawitische minderheid. Asad neemt slechts weinig mensen in vertrouwen. Hij is in geen geval bereid tot welke vorm van machtsdeling dan ook. Dat Asad bezig zou zijn zijn tweede zoon Bashar als opvolger klaar te stomen, gelooft Van Dam dan ook niet. "Zonen betekenen maar weinig zonder hun vader. Het is zeer de vraag of Asad wil dat Bashar hem opvolgt. Bovendien kent de Arabische wereld geen 'tweede mannen'. Zodra je een tweede man aanwijst, kan die een gevaar voor je vormen. En waarom zou hij überhaupt een opvolger aanwijzen? Al vijftien jaar lees ik dat het met de gezondheid van

Asad slecht is gesteld. Hij is nu 66. Maar het enige objectieve criterium, voorzover zoiets op dit punt al bestaat, is de gemiddelde leeftijd van zijn ouders. Dan wordt hij 85, dus zou hij nog 19 jaar hebben te gaan; maar hierover valt uiteraard niets te voorspellen.

"Asad ziet nog geen enkele aanleiding om in zijn regime meer jongeren belangrijke posities te laten bekleden, althans niet op grote schaal. Als het gebeurt, zal het schoksgewijs gebeuren. Er is niemand die zegt: 'Nu neem jij de macht maar over, ik ga naar huis'.

"Misschien is het Syrische regime daarom wel zo sterk vergrijsd. Er heeft geen geleidelijke verjonging plaatsgevonden. Het leger is daar een sterk voorbeeld van. Als je kijkt naar foto's van de 'dag ter gelegenheid van het leger', zie je generaals die vrijwel allemaal ouder zijn dan zestig. De meesten bekleden hun post al zo'n twintig tot vijftientwintig jaar.

"Voor de jongeren is er geen enkel vooruitzicht op machtsdeling. Ook in het partij-apparaat zijn het vaak zestig-plussers die de dienst uitmaken. Misschien zal de verjonging pas met het vertrek van Asad op gang komen. Toen hij in 1970 de macht overnam, was hij ook pas 40. Maar de positie van de jongeren kan in de toekomst voor het regime wel een gevaar vormen. Er is onder jongeren sprake van een groeiende ontevredenheid. Na de universiteit is de kans op een goede baan niet groot. Daar brengt ook de economische liberalisering nauwelijks verandering in, waarvan eigenlijk vooral het regime zelf en de Damasceense bourgeoisie weten te profiteren."

De kloof tussen arm en rijk wordt steeds groter. Toch zullen de groepen die daar de dupe van zijn het regime volgens Van Dam niet omver kunnen werpen. Deze groepen zijn namelijk niet vertegenwoordigd in de kern van het regime, en slechts van binnenuit zijn veranderingen mogelijk. Ook de Syrische bourgeoisie vormt voor het regime geen enkel gevaar. "Zolang Asad gedooft dat zij zich onder de paraplu van het regime verrijken, vinden ze het al lang best. En omgekeerd geldt dat ook voor het regime, omdat het daarmee een soort draagvlak creëert. De middenklasse weet dat het alternatief armoede is.

"De Damasceense bourgeoisie speelt in het machtsapparaat geen enkele rol, in het parlement mag ze meepraten. Maar het parlement stelt niets voor, hoewel lidmaatschap wel prestigieus wordt bevonden. Er zijn mensen die er veel voor willen betalen."

Van Dam vindt het niet te vroeg om de stelling van Volker Perthes te onderschrijven dat in Syrië economische liberalisering niet tot politieke liberalisering leidt. "Ik zie geen enkel spoor van politieke liberalisering. Over bepaalde dingen mag je meepraten. Maar zodra het kritiek op het regime betreft, is

het afgelopen. Dat weet de bourgeoisie."

Van Dam kijkt verbaasd wanneer we vragen of een overeenkomst met Israël niet tot enige politieke liberalisering zal leiden. Ook de komst van een Israëlische ambassade in Damascus zal volgens Van Dam niet bijdragen tot meer politieke vrijheid. "Ik zie het verband niet. Daarvoor is de greep van Asad op het politieke klimaat veel te sterk. Een dictatuur is een dictatuur. Je kunt zeggen dat er een bredere, meer open discussie over Israël mogelijk is, maar dat noem ik geen politieke liberalisering. Er is geen sprake van machtsdeling."

Als wij opperen dat proeven aan de vrijheid van meningsuiting altijd smaakt naar meer, zegt Van Dam: "Ze proeven niet echt. Het regime bepaalt waar de grenzen liggen en waarover kan worden gediscussieerd. Je kunt het

niet van buitenaf afdwingen. Wat dat betreft is er de afgelopen jaren in Syrië niets veranderd. Ik heb aan het oorspronkelijke deel van mijn boek daarom weinig hoeven bijstellen, geen essentiële dingen hoeven toevoegen. Ik geloof dan ook niet dat ik het achteraf bij het verkeerde eind heb gehad. Wat echt is veranderd, is de hoeveelheid apologetische literatuur die de afgelopen jaren over het alawitisme is verschenen."

Of er nog gedurende Asads leiderschap een vierde editie komt, weet Van Dam niet. "Ik denk dat een derde editie eigenlijk al bijzonder is. Het is geen populair boek, geen roman of zo. Het heeft wel een zeker, als ik dat zo mag zeggen, wetenschappelijk gehalte.

"Het regime bepaalt waarover wordt gediscussieerd"

"Het is belangrijk dat het ook in het Arabisch is gepubliceerd. Dan kunnen Syriërs er in hun eigen taal kennis van nemen. En ik denk dat als je een probleem de wereld uit wilt helpen, je erover moet kunnen lezen. Ik denk zelfs dat mijn boek daar in Syrië een bijdrage aan kan leveren. Binnen het partij-apparaat is het wijd verbreid. Het Syrische regime is in feite de belangrijkste afnemer van mijn boek. Ondanks dat het boek is verboden, vinden ze het toch belangrijk genoeg om er intern kennis van te nemen en er over te praten. Dat zal zeker een positieve invloed kunnen hebben."

Nikolaos van Dam
The Struggle for Power in Syria. Politics and Society under Asad and the Ba'th Party
 I.B. Tauris, Londen, 1996, ISBN 1 86064 024 9, f 40,80